

Cu ocazia primei noastre călătorii de studii, pe care am întreprins-o în anii din urmă în Europa centrală și sud-estică, am avut norocul să dăm în Muzeul din Vârșeț peste o interesantă descoperire, provenind de la *Nova Palanca* de pe Dunăre, vechea Lederata, și pe care o ilustrăm alăturat, mulțumită bunăvoinței d-lui F. Milleker, custodele Muzeului amintit, care ni-a pus la dispoziție fotografia și ni-a îngăduit publicarea¹ (fig. 1).

E vorba de o piesă de bronz în miniatură, care s'ar apropia ca formă generală de „balaurul“ pe care-l întâlnim frecvent pe Columna lui Traian, ca steag național al Dacilor². Se știe că acest stindard dacic este o curioasă împerechere de două elemente deosebite: *capul de lup* prelungit cu *corp de șarpe*, care era redat prin însăși falfăirea stofei din care era făcută aceasta a doua parte. Reprezentări similare întâlnim pe Arcul de Triumf al lui Constantin-cel-Mare din Roma³ și pe Columna lui Marcu-Aureliu⁴. Toate acestea sânt însă *sculpturi*. Pentru prima dată apare un exemplar de bronz în felul celui de la Palanca, din Banatul iugoslav. Tot din mediul Daciei romane mai cunoaștem un „balaur“ de bronz de la Apulum⁵, dar n'are mișcarea atât de expresivă și de viguroasă ca a celui din Banat. E o lucrare mai grosolană.

Felul de a fi fost întrebuințat *ca aplică*, se deduce din prezența unei tortițe, cu care se termină coada, pe când cel de la Palanca are pe partea inferioară un foarte ușor semn, vizibil de altfel și în fotografie. După tehnică și mediul în care a fost descoperit, „balaurul“ din Muzeul de la Vârșeț pare a fi o lucrare romană, ieșită probabil dintr'un atelier din epoca imperială târzie. Dacă încercăm să-l apropiem de reprezentările stindardului dacic de pe Columna lui Traian, observăm că există oarecare deosebire în ceia ce privește forma generală, dar mai

Fig. 1. — „Balaurul“ dacic de la Nova Palanca, Banatul iugoslav. Muzeul din Vârșeț.

ales redarea capului de lup, de o vivacitate de toată evidența. În schimb regăsim aceeași formă, mișcare și chiar amănunte, cum este de pildă „creasta“, în reliefurile de pe flancul estic al Arcului de Triumf al lui Constantin, care reprezintă triumful Împăratului la Treveri¹. Acești *dracones*, pe cari Amian Marcellin îi descrie cu atâta exactitate², ca unul care-i văzuse în 357, serviau ca *signa* în armatele romane chiar în vremea lui Constantin. Observațiile stilistice, pe care ni le oferă sculpturile constantiniene ne îndeamnă să credem că „balaurul“ de la Palanca ar putea să fie din același timp, folosit poate de vre-o cohortă al cărei sediu era în Le-

¹ A se vedea și F. Milleker, *Führer durch die Altertums-sammlung des städtischen Museums in Vrsac*, Vârșeț 1933, p. 15 („dakische Gottheit“, fără ilustrare).

² Lehmann-Hartleben, *Die Trajanssäule*, Viena 1930, pl. 35 = scena LXII. V. Părvan, *Getica*, București 1926, fig. 359 și p. 519.

³ Gr. Florescu, *Arcul de Triumf al lui Constantin-cel-Mare*, București, 1927, fig. 27.

⁴ E. Petersen, A. von Domaszewski, Caldorini și Mommsen, *Die Marcussäule auf Piazza Colonna in Rom*, 1897, pl. 64-5 și fig. 71 în text.

⁵ Muzeul din Cluj, no. inv. 4863 (inedit). D. C. Daicovici imi comunică prezența unor atari „balauri“ în castelele romane din Germania (*Der römische Limes in Österreich*, XXXII, 41, pl. III, 10 și p. 38).

¹ V. nota 3.

² Pasagiul la V. Părvan, o. c., p. 521.

derata. Aceiași concluzie s'ar impune și pentru cel din Apulum, care pare totuși a fi mai vechiu.

Răspândirea „șarpelui” ca stindard în imperiul roman s'ar datora armatelor auxiliare de Daci¹, sau poate că Romanii să-l fi luat chiar de la Parți, cari folosiau în lupte același steag². În orice caz, în luptele de înviersunată rezistență contra Romanilor, Dacii lui Decebal aleargă, fără deosebire de rang, la chemarea regelui supt fâlăirea acestui stindard național. În afară de sculpturile de pe Columna lui Traian, nu aveam până acum nicio mărturie arheologică din cuprinsul Daciei, care

Fig. 2. — Urna funerară cu șerpi din mormântul germanic de la Lechința-de-Mureș, secolul al IV-lea după Hristos. Museul din Viena.

să ateste prezența acestor steaguri, fie chiar dintr'o perioadă ulterioară cuceririi. Exemplarul de la Vârșet și cel de la Cluj sânt cele d'întăiu în această privință. Ele ni prilejuiesc o reluare a problemei *originii* și *semnificației* celor două componente, problemă încă nelămurită și de sigur unită cu multe dificultăți.

V. Pârvan a încercat o lămurire, care ni se pare însă unilaterală și nesatisfăcătoare. El credea că originea „balaurului” dacic stă în strânsă legătură cu Orientul asiro-babilonian, aducând și material com-

parativ pentru susținerea tesei sale. El îi atribuia de asemenea un caracter de *demon al văzduhului*, fiind chiar „imaginea mitică a „zmeului”, care stăbăte văzduhul infuriat de furtună”¹. Pârvan înlătura posibilitatea interpretării „șarpelui” ca putere subpământeană și se gândia la un *cult al cerului*².

Părerea noastră este că trebuie urmată o altă cale în clarificarea șarpelui din stindardul dacic. Într'adevăr șarpele apare în Orient dintr'o foarte îndepărtată antichitate, și se bucura, ca și în Egipt, de un cult special, dar, atât la Caldeenii, Asiro-Babilonienii, Fenicienii, la Egipteni, cât și la toate popoarele orientale, șarpele simbolizează *principiul râului*³. În religia lui Zoroastru este esența acestui râu⁴. Credințele Orientului, — și în special cele semitice, la care se referă Pârvan —, au influențat religia Grecilor și apoi s'au prelungit până la noi prin creștinism. Prin această filieră se explică gigantomachia din mitologia greacă, uciderea șerpilor de către Hercule, pe cari răsbunarea lunonei îi trimisese ca să-l piarză, precum și șarpele Bibliei. Evident, mitologia greacă ni oferă o *dualitate a naturii șarpelui*, dar trebuie ținut samă că șarpele apare cu un caracter sacru și chtonian *numai* în credințele locale, pur elenice. El este un protector al locurilor sacre, — un *genius loci*, — atribuție care justifică, după Pottier, apropierea de cultul zeilor mani⁵. Pe multe monumente el apare alături de mortul eroizat⁶. Ca tutelar al căminurilor îl găsim în credințele străvechi indigene italice, făcând abstracție de influențele orientale, care aduseră și în Italia credința că șarpele este incarnarea principiului negativ al vieții. Șarpele apare pe monumentele romane și ca divinitate⁷, pe când în Creta preistorică șarpele rămâne un atribut al divinității

¹ O. c., p. 161, nota 1 și p. 520. De la Asiro Babilonieni l-ar fi luat Trero-Cimerienii și prin aceștia s'a transmis Dacilor. Cf. R. Vulpe, *L'âge du fer dans les régions thraces de la Péninsule Balcanique*, Paris, 1930, p. 102.

² *Ibid.*, p. 521.

³ E. Pottier, in Daremberg Saglio-Pottier, s. v. *Draco*.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*

⁷ Cumont, in Pauly-Wissowa, s. v., *Dracones sancti*. (La Roma apare pe inscripții: CIL VI, 143). Cf. Pottier, l. c. (pe monumente funerare, unde șarpele poate fi socotit ca tovarăș al zeilor Lari). Într'o inscripție din Caesarea găsim *deus Manus Draconis* (CIL VIII, 9326; V. Stending, *Dracones*, in W. H. Roscher, *Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, I, p. 1200).

¹ V. Pârvan, o. c., p. 522.

² Fiebiger, in Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie*, s. v. *Draco*.

femenine cretane, simbolisând puterea chtoniană, în vreme ce porumbelul, un alt atribut, înfățișează puterea cerească¹.

În Dacia șarpele se cunoaște pe ceramica din a doua epocă a fierului și în special pe produsele locale, autohtone. Astfel îl găsim la Zimnicea² și la Ostrovul Șimianului (Mehedinți), în colibe modeste din ultima perioadă a La Tène-ului³. Care era semnificația acestor represintări, este greu de spus, totuși trebuie amintit caracterul *ritual* al acestei ceramice, așa precum pare. Foarte frecvent este însă în tesaurele de argint dacice, cu deosebire brățările care se termină cu cap de șarpe⁴.

În urma constatărilor de mai sus s'ar putea scoate următoarea concluzie: *șarpele stindardului dacic nu poate fi de origine orientală*, cum crezuse Pârvan, fiindcă ar fi trebuit luat cu semnificația de spirit rău și, în acest cas, credem că întrebuintarea sa pe un steag național ar fi fost greu de acceptat. *Originea sa trebuie căutată în Europa*. O apropiere de „Zmeul“ credințelor noastre populare nu poate fi susținută din aceleași motive. Zmeul din mitologia slavo-română este un duh rău. E drept că șarpele apare în legătură cu „cavalerul thrac“ și zeul Mithra⁵, dar aici se pare că avem un sincretism între credințele orientale și mediteraneene. Pe de altă parte, se știe că șarpele n'a fost legat de la început de cultul mithriac. În Nordul „barbar“ și dunărean șarpele va fi avut o semnificație, nu departe de aceia din mitologia greco-romană, care vede în șarpe un *genius loci*. Cu acest prilej este potrivit a aminti și povestea Argonauților și a șarpelui care păzește lâna de aur, poveste ce se petrece undeva, la Dunăre și la Marea Neagră, în Nordul traco-getic. În popor e răspândită credința că fiecare casă

trebuie să aibe un *șarpe protector*, este „șarpele casei“, pe care, dacă îl ucide cineva, nu numai că ar săvârși un păcat, dar aceasta ar atrage un blăstăm asupra întregii familii: o rămășiță a credințelor totemiste. În lumea germanică precreștină șarpele joacă un mare rol. Povestirile fraților Grimm sânt pline cu legende nu lipsite de interes. Șarpele aduce fericirea copiilor. Dacă l-ar ucide, copiii mor¹. Dacă în unele legende germanice se înfățișează ca ingerul protector al copiilor, în altele șarpele este *spiritul bun al unui întreg neam și sufletul însuși al celor dispăruți*². În legătură cu aceste fapte adăugăm o observație de caracter arheologic. La Lechința-de-Mureș din Transilvania s'a descoperit un mormânt germanic de incinerare, care conține o urnă funerară (fig. 2). două vase de pământ și o fibulă de bronz³, după care putem data mormântul în secolul al IV-lea după Hristos⁴. Urna este foarte interesantă și unică până acum în toată lumea germanică. Ea are trei torți. Pe fiecare dintre ele se află câte un șarpe, — care face impresia că privește spre interiorul urnei, unde se află oasele incinerate ale celui dispărut. Credem că prezența șarpelui pe asemenea urnă dintr'un mormânt germanic se poate explica, nu prin religia mithriacă, ci prin tradițiile vechi germanice precreștine, care atribuiau, după cum dovedesc și legendele cu substrat păgân, șarpelui o putere protectoare, dar mai ales acelea care îl considerau ca simbol al sufletului celui mort. Chiar dacă vasul provine dintr'un mediu pur roman, folosirea lui ca urnă funerară intr'un mormânt germanic înseamnă că neamurile germanice aveau anumite legături cu cultul șarpelui. Se pare deci că în Nordul germanic și

¹ G. Glotz, *La civilisation égéenne*, Paris 1923, fig. 43 și pp. 286-7. Cf. J. Charbonnaux, *L'art égéen*, Paris-Bruxelles, 1929, pl. XX, 1-2, „déeses aux serpents“. Cf. Hoernes-Menghin, *Urgeschichte der bildenden Kunst*, ed. III, 1925, fig. pp. 375-377.

² Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, 1880, pl. x, 5.

³ Muzeul Regiunii Porților de Fier, Turnu-Severin (inedit). În Slovacia se întâlnește însă pe ceramică provincială romană; (J. Eisner, *Slovensko v pravěku*, Bratislava 1933, pl. LXXXII, 6. Nu lipsește nici pe ceramica din Elam (P. Torcane, *Études sur le serpent figure et symbole dans l'antiquité élamite*, in *Mém. de la Délégation en Perse*, XII, p. 209 și urm.).

⁴ V. Pârvan, o. c., fig. 383-5. Nu este lipsit de interes a aminti aici că brățări similare s'au descoperit în lumea germanică și în Suedia (V. Pârvan, o. c., pp. 620-1).

⁵ *Ibid.*, o. c., pp. 520, 522.

¹ C. Olbrich, *Deutsche Schlangensagen*, in *Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde*, III, 1898, p. 39 și urm.

² *Ibid.*, pp. 42-3.

³ Inventariul mormântului se află în *Naturhistorisches Museum* din Viena, no. inv. 62578-81. Mulțumesc cu această ocazie d-lui E. Beninger, care a avut bunăvoința să ni comunice fotografia alăturată și să ni îngăduie studierea materialului. Între timp d-sa a publicat acest mormânt în revista *Mannus*, vol. 30, 1938, pp. 122-41. Autorul crede că urna cu șerpi provine dintr'un mithracum roman și folosită apoi ca vas funerar.

⁴ Fibula de la Lechința-de-Mureș corespunde tipului de la Santana-de-Mureș (un cimitir „visigotic“, la trei kilometri departe de Târgul-Mureș) și care aparține secolului al IV-lea (v. Kovács, in *Dolgozatok*, III, 1911, p. 250 și urm. Cf. E. Brenner, *Der Stand der Forschung über die Kultur der Merowingzeit*, in „VII. Bericht der römisch-germanischen Komm.“, 1915, p. 253 și urm., fig. 2 (mormintele 40, 46, 49 și 55).

traco-getic șarpele nu era numai tovarășul zeilor Lari ca în lumea romană și cea greacă, dar el reprezintă însuși sufletul celor trecuți în lumea de dincolo, al înaintașilor. Dacă șarpele este sufletul strămoșilor, care în toate vremurile și la toate popoarele e considerat ca protector al familiei, al neamului sau al națiunii întregi, atunci „balaurul” dacic nu poate fi pus în legătură decât cu *cultul strămoșilor*, ci nici de cum cu un cult al cerului. Aici ar trebui să vedem și explicația avântului și jertfei de sine cu care au luptat Dacii sub protecția acestor stindarde naționale, ele însele simbolul sufletului atâtor generații de înaintași.

Dar *capul de lup* al stindardelor Dacilor dă loc iarăși la interpretări. V. Pârvan l-a crezut ca „simbol religios de apărare”, un

φυλακτικόν¹. El a făcut apropierea stilistică de animalele de la Pașachioiu, Dalj și Mikhalkovo, dar s'a gândit la aceeași origine orientală, asiro-babiloniană². Lupul poate fi animalul sacru al Dacilor, dar el poate simboliza puterea, rezistența și sacrificiul. Dar capul de lup este însăși icoana vie a patriei, — în codrii căreia lupul este animalul cel mai de temut, dar și cel mai admirat —, ca și bourul Moldovei de mai târziu?

La baza „balaurului” dacic stau, pare-se, aceste două concepte: *cultul strămoșilor* și *cultul patriei*, materializate prin două simboluri, contopite la rândul lor într'un singur tot original și semnificativ, asemenea poporului din Carpați, indestructibil unit dintru început și pentru totdeauna de pământul Daciei străvechi.